

UNIKÁTNA ŽILINSKÁ TLAČ

PROM. KNIH. VLASTA OKOLIČÁNYOVÁ

The article introduces the authors of lyrics of three spiritual songs, Václav Elam, Jiří Štyrsa and Ján Amos Komenský (J. A. Comenius), who were active members of the Unity of Brethren in Bohemia during the course of the 16th and 17th centuries. The author highlights particular texts and melodies included in various sources and presents samples of three lyrics of spiritual songs together with a sample of a text of the so-called fair – or pilgrim/carnival – song from the print entitled Pjsně jarnj. Its single copy, which was printed by Alžběta Dádanová in Žilina in 1683, is currently preserved in the National Library of Hungary in Budapest.

Keywords: Historical Prints, Territorial Slovakist Documents, 16th Century, 17th Century, Spiritual and Secular Poetry, Spiritual Songs, Hymnals, Fair Songs, Unity of Brethren, Bohemia

Na Slovensku je všeobecne známa tradícia vydávania ľudových a duchovných piesní vytlačených v češtine pôvodne na území Čiech a Moravy a neskôr aj tlačiarňami pôsobiacimi na Slovensku. Mnohé z týchto tlačí patria v súčasnosti k unikátom, jediným zachovaným exemplárom, ktoré sú však dostupné skôr v zahraničí ako v našich kultúrnych inštitúciách. Na našom území sa mnohé z nich nezachovali, v lepšom prípade sú registrované v domácich bibliografiách, kde je zaznamenané, kedy a v ktorom fonde niektorej zo slovenských inštitúcií sa nachádzali. Žiaľ, naše hľadanie sa často končí nulovým výsledkom, čo znamená, že v súčasnosti nie je k dispozícii žiadny zachovaný exemplár tlače a kniha je označená ako nezvestná.

Podobný osud má drobná tlač so štyrmi českými veršovanými textami, ktorú vydala pod názvom *Pjsně jarnj* tlačiarňa Alžbeta Dádanová v Žiline v roku 1683 v 12° formáte s rozmermi 100 × 60 mm. Knihu evidujú bibliografie Ľudovíta V. Riznera a Jána Čaploviča, ako aj český *Knihopis*.

Na jediný doteraz známy exemplár tlače zachovaný v Maďarskej národnej knižnici (*Országos Széchényi Könyvtár*, OszK) v Budapešti (sign. RMK II. 1533) ma upozornila doc. PhDr. Gabriela Žibritová, PhD., ktorá zabezpečila jej digitalizovanie a získaný digitalizát mi poskytla na preskúmanie. Podľa autografu na titulnom liste tlač pochádza zo vzácnej knižnej zbierky Juraja Ribaya, ktorá sa v celku nezachovala (asi 2 000 zv. z nej získalo Maďarské národné múzeum v Pešti). Posesor Juraj Ribay (1754 Bánovce nad Bebravou – 1812 Sonino Selo) bol slovenský evanjelický kňaz, jazykovedec, publicista a bibliofil.¹

Tejto vzácnej tlači sa doteraz venovali iba dvaja naši známi literáti. Takmer pred 60 rokmi uverejnil Ján Mišianik v *Slovenských pohľadoch* niekoľko informácií o reedíciách dvoch diel staršej českej literatúry v 17. storočí na Slovensku a tu stručne opísal aj tlač, ktorú si v našej štúdii predstavíme.² Druhým autorom bol Jozef Minárik, ktorý sa bližšie rozboru tlače nevenoval, uviedol len názvy jednotlivých „oslavných básní na prírodu“ (s. 156) a vyzdvihol odlišnosť jej zamerania v porovnaní s ostatnou piesňovou produkciou 17. storočia (s. 172). Autora 1. piesne, ktorého uvádzajú obidvaja literáti podľa skratky jeho mena v tlači W. Elam Že, presnejšie ani jeden z autorov neidentifikoval a nebola naznačená ani možnosť, že by pri textoch mohlo ísť o viacerých autorov. Minárik ďalej zdôraznil, že „prvé tri piesne tvoria spoločnú skupinu. Podobnými, ale i odlišnými

motívmi zobrazujú radosť z odchodu zimy a príchodu jari. Oslavujú prebudenú prírodu, tvorstvo a prácu.“ Oslava Stvoriteľa vyjadrená vo všetkých piesňach však bola zamlčaná a autori nespomenuli ani možnosť, že by v prípade prvých troch piesní mohlo ísť o duchovné piesne, i keď sa pri dvoch textoch nachádza informácia, že sa dajú spievať na nápevy konkrétnych žalmov. Vidíme v tom zjavný prejav neslobody v období, v ktorom uvedení autori svoje texty publikovali. Išlo o 70. – 90. roky 20. storočia, keď nebolo vhodné uvádzať, že sú to texty s duchovnou tematikou.

Pri piesňach uverejnených v skúmanej tlači predstavíme ich textovú stránku a pozornosť budeme venovať aj nápevom, na ktoré sa mohli spievať. Výsledky nášho skúmania potvrdzujú prvotný predpoklad, že v tejto tlači sa stretávame s českými textami piesní, vydanými pôvodne v iných českých tlačiach. Pri prvých troch textoch ide o texty z protestantského prostredia. Zbierka štyroch piesní vydaná v 17. storočí na Slovensku je výnimočná v tom, že ich texty a nápevy neboli prevzaté z jedného spevníka – kancionála, ale každá pieseň pochádza z iného prameňa, od iného autora textu a z iného časového obdobia. Spoločným atribútom, ktorý sme zaznamenali u troch identifikovaných autorov, bola ich príslušnosť k Jednote bratskej v Čechách v 16. a 17. storočí. Dvaja z nich pôsobili aj ako tlačiarne – Václav Elam, ktorý bol aj drevorezbárom a kresličom, v Kraliciach a Náměšti nad Oslavou a Jiří Štyrsa, známy tiež ako autor duchovných piesní, v Mladej Boleslavi. Dvaja z troch autorov boli zároveň poprednými predstaviteľmi Jednoty bratskej (duchovný správca Václav Elam a biskup Ján Amos Komenský). Autora textu a skladateľa nápevu 4. piesne sme zatiaľ neidentifikovali, no súdiac podľa jej tematiky (žalospev sedliakov na prísny pôst, oslava prírody a práce na poli, svätenie cirkevných sviatkov a i.) mohol autor (ale nemusel) pochádzať z ľudového (sedliackeho) prostredia. V tomto prípade totiž nejde ani o duchovnú pieseň, ktorá by sa mohla vyskytovať v niektorom cirkevnom spevníku, zodpovedá skôr tzv. jarmočnej, kramárskej piesni, aký má aj samotná tlač miniatúrnych rozmerov, v ktorej sú piesne publikované (tento druh tlače je známy ako tzv. špalíček, slovensky polienko).

V tlači je pri každej piesni uvedený nápev, na ktorý sa mohol text spievať. Skúmaním sme zistili, že niektoré piesne bolo možné spievať aj na viacero nápevov, v jednom prípade i na nápev pôvodnej ľudovej piesne pochádzajúci z 15. storočia, čo zname-

ná, že melódia bola známa sto rokov predtým, ako autor napísal text.

V samotnej tlači *Pjsně jarnj* je uvedený len autor textu 1. piesne, ktorého osobnosť bola doteraz neznáma, nám sa však podarilo bližšie ho identifikovať. Pri ďalšom skúmaní sme zistili aj autorov textov 2. a 3. piesne.

V našom príspevku citujeme aj pramene, v ktorých je vytláčená notácia nápevov tzv. ženevských žalmov, na ktoré možno dva z našich textov spievať, a nápevy, ktoré sú publikované k piesňam v iných kancionáloch.

Piesne nerozoberáme z hudobného hľadiska (to

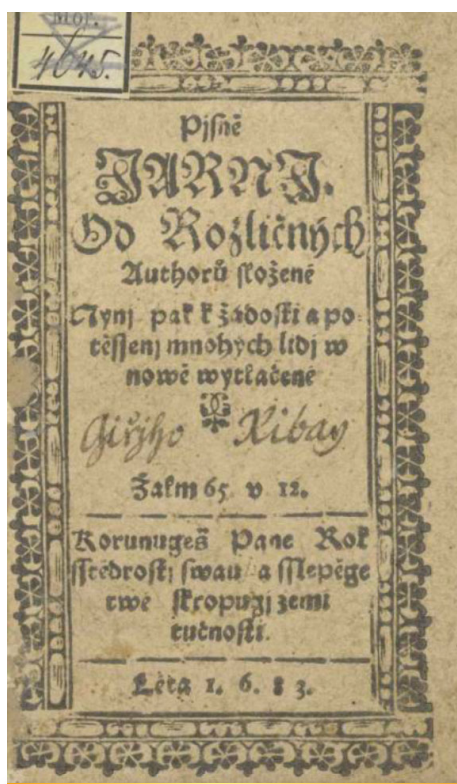
ponecháme muzikológom), tejto historickej tlači vydananej na Slovensku sa venujeme len z knihovedného hľadiska.

Identifikovali sme troch zo štyroch autorov textov a výskyt nápevov, na ktoré sa mohli prvé tri texty spievať. Uvádžeme tiež výber nenotovaných i notovaných tlačí z niekoľkých storočí, v ktorých boli melódie publikované, a vo vybraných ukázkach niekoľkých slôh stručne charakterizujeme obsahovú stránku piesní. Získané informácie o pôvodcoch textov a príslušných melódiách sú o to významnejšie, že ide o unikátnu tlač, jediný zachovaný exemplár na svete, na Slovensku nezvestný.³

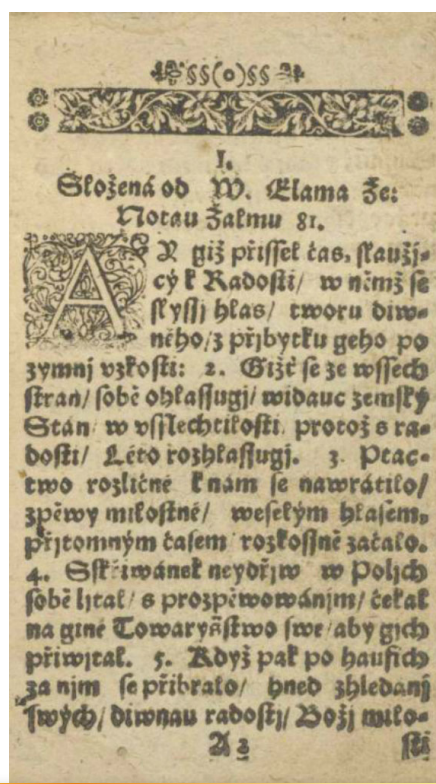
PJSNĚ JARNJ Od Rozličných Autorů složené Nyni pak k žádosti a potěšenj mnohých lidj w nowě wytláčené. Žalm 65. W. 12 Korunugess Pane Rok sstedrostj swau a sšlepěge Twé skropugj země tučnosti. Wytisštěné w Žilině, v Alžběty Dádanky. Léta 1. 6. 8. 3. 12° Složená od W. Elama Že: Notau Žalmu 81.

Na titulnom liste tlače sa nachádza v prepise zo švabachu tento text:

PÍSNĚ JARNÍ od rozličných autorů složené. Nyní pak k žádosti a potěšení mnohých lidí v nově vytláčené. Žalm 65, v(erš) 12. Korunuješ Pane rok štědrostí svau a šlepěje Tvé skropují země tučnosti. Vytisštěné v Žiline u Alžbety Dádanky (Dádanovej) v roku 1683. 12°. 100 × 60 mm.⁴

Pjsně jarnj. Od Rozličných Authorů složené... 1683. Oszk Budapest, RMK II. 1533

Text od Václava Elama Aj již přišel čas, nápev na 81. žalm. Oszk Budapest, RMK II. 1533

INFORMÁCIE O PRVEJ PIESNI

1. pieseň: *Ay giž přissel čas, slaužjcy k Radosti, w němž se slyssj hlas, tworü diwného, z přjbytku geho po zymnj vzkosti.* Autor textu: Václav Elam.

Prvú pieseň z vytlačenej zbierky štyroch piesní v miniatúrnom 12° formáte zložil Václav Elam Že. (Že?), spieva sa na melódiu 81. žalmu, má 37 slôh.⁵

Aj již přišel čas, sloužící k radosti, v němž se slyší hlas, tvorü divného, z přibytku jeho po zimní úzkosti.

Ptactvo rozličné k nám se navrátilo, zpěvy milostné, veselým hlasem, přítomným časem, rozkošne začalo.

Slunce nebeské tomu přisluhuje, bylinky zemské, stromy i kvítí k zrústu způsobuje.

Protož vesele jemu prozpěvujme, vším srdcem, cele, jak se nám sluší, tělem i duší, jeho oslavujme.

VÁCLAV ELAM A OSLAVA JARI

Text 1. piesne sme doteraz nenašli v žiadnej známej tlači, poznáme len autora Václava Elama. Autor oslavuje v piesni krásu jari ako ročného obdobia, ktoré vzbudzuje u ľudí radosť, na rozdiel od zimy, ktorá vyvoláva úzkosť a strach. Opisuje krásny spev vtáčtva, ktoré sa vracia z rôznych kútov sveta a nachádza krajinu krajšiu ako v čase svojho odletu na jeseň, keď zvädli všetky kvety a zo stromov opadalo suché lístie. Vo veršoch sa spomínajú viaceré druhy vtáčikov („kos, čermáček, strnad, slavíček, žežule“), ktoré ďakujú spevom svojmu Stvoriteľovi za milosť. Elam ospevuje krásu a pestrosť jarnej prírody, ktorá podľa neho prevyšuje tie najkrajšie obrazy veľkých maliarov. Spomína stromy kvitnúce v máji, ktoré prinášajú potešenie ľuďom vracajúcim sa podvečer z polí, a chváli spev slávika, ktorý ich sprevádza, aj keď sa s návratom oneskorí. Autor nezabúda ani na deti tešiace sa z krásnych kvetov a myslí tiež na starcov, ktorí pre svoju starobu a slabosť musia zostať doma, ale krásu jarnej prírody môžu pozorovať aspoň zo svojich príbytkov. Na záver vyzýva ľudí k spevu a oslave Božej milosti za darovanú hojnosť. Posledný 37. verš piesne je vlastne modlitbou, pros-

bou za dobrú úrodu a radostnú žatvu: „*Ráč vyliat Božské požehnanie a rozmnožit úrody zeme, nech ich zožneme s radostným jasaním! Amen.*“

ŽALMOVÉ PARAFRÁZY

Vďaka viacerým českým prameňom⁶ sa nám podarilo bližšie spoznať autora prvého textu z knižočky *Pjsně jarnj* (ďalej ako *Jarné piesne*), ktorej vydanie pochádza zo žilinskej tlačiarne Alžbety Dádanovej z roku 1683.⁷

Zistili sme, že samotné texty štyroch piesní v knižočke veľkosti 12°formátu sú oveľa staršie a pochádzajú zo 16. a začiatku 17. storočia. Autor textu 1. piesne Václav Elam, ktorého meno sa v tlači uvádza v skratke W. Elam Že., sa narodil asi v roku 1560 a zomrel v roku 1622.⁸ Václav Elam pracoval najprv ako pomocník v kralickej tlačiarne (od roku 1592) pôsobiacej na žerotínskom panstve, ktorá patrila Jednote bratskej a on bol jej členom. Po smrti vedúcich tlačiarov Zachariáša Solína (1596) a jeho nástupcu Samuela Sylvestra (1605) sa stal vedúcim tlačiarom a zároveň duchovným správcom bratského zboru. Už ako pomocník spolupracoval aj na vydávaní významného prekladu Biblie z pôvodných jazykov do češtiny, tzv. *Kralickej šesťdílky*. Vo vydaní jej 6. dielu, ktorý sa tlačil na prelome rokov 1593 a 1594 a vyšiel v náklade 1 000 výtlačkov, už nachádzame podľa Marty Keřkovskej Elamov monogram WE, ktorým označoval vlastné drevorezové ilustrácie. Používal aj svoj vlastný signet znázorňujúci Merkúrovu palicu s dvoma kvetmi alebo iba prekrížené písmená svojho mena WE. Elam bol veľmi nadaný rezbár, čo sa naplno prejavilo vo vydaní samostatnej kralickej jednozväzkovej českej Biblie, tzv. *Jednodílky* z rokov 1596 a 1613.

V súvislosti so skúmaným vydaním *Jarných piesní* je zaujímavé aj to, že Václav Elam sa podieľal na viacerých vydaniach českého prekladu parafráz na žalmy, ktoré vyhotovil Jiří Strejc Zábřežský (1587) podľa pôvodného vydania tzv. *ženevských žalmov* od hudobného skladateľa Clementa Marota a parafráz kalvínskeho teológa Theodora de Béze (1565).⁹ Strejc sa podieľal aj na prekladaní Biblie z pôvodných jazykov do češtiny. Práve na melódie dvoch z týchto žalmov je odkaz v *Jarných piesňach*, konkrétne pri 1. piesni zloženej Elamom odkaz na melódiu k 81. žalmu a pri 3. piesni od iného autora odkaz na melódiu k 50. žalmu, podľa ktorých sa dali tieto dva texty spievať. Žalmy Jiřího Strejca boli veľmi obľúbené.¹⁰ Obidva uvedené žalmy sme našli vo vydaní

kralického bratského kancionála, ktorý vyšiel pod názvom *Písne duchovní evangelistské*¹¹ (v priebehu 16. storočia boli vydané najmenej desaťkrát). Pod označením žalmu LXXXI (= 81) je uvedený nápev najprv v latinčine – *Exultate Deo adiutori* a potom v češtine – *Hlasem veselým zvučně prospěvujte* (s. 311 – 312). Počet slôh v tomto spevníku je oproti nášmu vydaniu o viac ako polovicu menší (16). Samostatné vydanie Strejcových žalmov¹² bolo vytlačené aj s notami, čo dnes umožňuje k textom 1. a 3. piesne *Jarních piesní* pridať konkrétnu melódiu.

Strejcov preklad žalmových parafráz bol veľmi obľúbený aj u príslušníkov iných cirkví, utrakvistov a luteránov. Okrem toho ich nájdeme v luteránskom kancionáli Karolidesa z Karlsberka z roku 1620 a ich vplyv siaha aj na Slovensko, keď ich v roku 1636 Juraj Tranovský zaradil do svojho spevníka *Cithara sanctorum*. Až 18 Strejcových žalmov sa pre svoju obľúbenosť dostalo aj do prvého českého katolíckeho kancionála (*Kancional český*. Praha: Jiří Černocho, 1683), kde ich bez uvedenia autora zaradil, upravil a skrátil jezuita Matěj Václav Štajer (Šteyer), jeho zostavovateľ.¹³

VÁCLAV ELAM – TLAČIAR, UMELEC A KŇAZ

Vrátíme sa stručne ešte k autorovi textu 1. piesne. Ako sme už spomenuli, Václav Elam pôsobil počas svojho života v Kraliciach na viacerých postoch – ako tlačiar (od roku 1592, samostatne od roku 1605 do roku 1615, potom až do svojej smrti v roku 1622 v Náměšti nad Oslavou) a zároveň ako drevorytec a kresliar. Od roku 1605 bol vedúcim tlačiarom a duchovným správcom Jednoty bratskej.

Keď v roku 1615 tzv. *kralickú tvrz* zničilo v rámci protireformačných bojov kráľovské vojsko, pôsobil Václav Elam ďalej tajne pod ochranou moravského šľachtica, politika, zemského sudcu, patriota a literáta Karla st. zo Žerotína, aktívneho člena a politického ochrancu Jednoty bratskej, na inom z jeho panstiev, a to v Náměšti nad Oslavou,¹⁴ kde sa v tajnosti presťahovala aj kralická tlačiareň. Na krátky čas bola premiestnená do Přerova a napokon do poľského Lešna (1627 – 1629?).¹⁵

Karel st. zo Žerotína poskytoval po bitke na Bielej hore (1620) bezpečný úkryt a zaopatrenie viacerým prenasledovaným členom Jednoty bratskej. Známy je najmä ako dlhoročný mecenáš Jána Amosa Komenského, biskupa Jednoty bratskej a autora textu

jednej z *Pjsní jarních*, ktorý sa stal v Lešne neskôr správcom tlačiarne, kde sa tlačili aj jeho diela. Samotný Žerotín sa vysťahoval spolu s mnohými obyvateľmi svojich panstiev do Vroclavu (poľ. Wrocław, nem. Breslau), kde mohli českí protestantskí exulanti verejne praktizovať svoju vieru.

INFORMÁCIE O DRUHEJ PIESNI

2. pieseň: *Hospodářům a sedlákům k potěšení složená*. Autor textu: Jiří Štyrsa.

Jako: *Probud' se v mysli věrný* (nápev)

Probudte se nedbalj, Hospodáři ospalj, společně wssicknj kteřj sme spali.

Probudte se nedbalí, hospodáři ospalí, společně všichni, kteří sme spali.

Pochvalmež pana Boha za dobrodiní mnohá, nehřešme, lépe činiti moha.

Daufejmež silně v něho, chválice jméno jeho, že sme až dosud dožili skrze něho.

Jedni řežou chmelnice, jiní klesní štěpnice, a někteří spravují vinice.

Štěpení nastává, ten hnojí, okopává, však Pan Bůh všem věcem svůj vzrůst dáva.

Mák sejte, česnek sadte, o meze se nevaďte, co vyroste, jedni druhým nekradte.

Bože, všem pracujícím, dej vzrůst rozsívajícím, požehnej nám v tebe doufajícím.

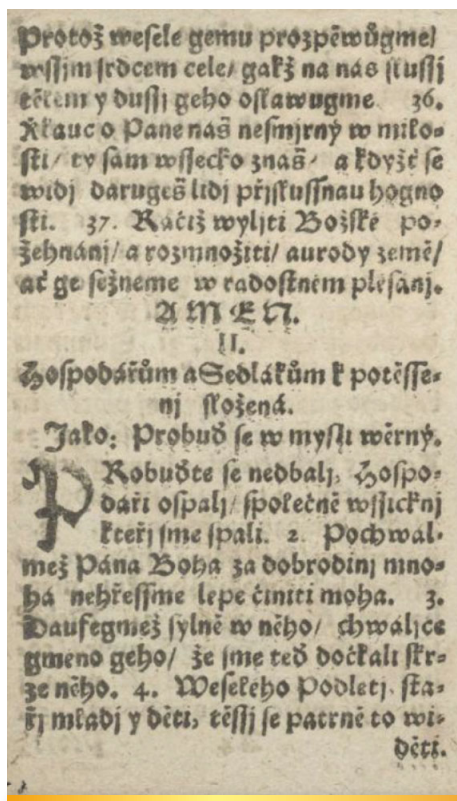
TEXT JIŘÍHO ŠTYRSU A JEHO NÁPEVY

Ján Mišianik o 2. piesni tejto zbierky napísal, že „*pieseň poznal aj Ján Liborčan, ktorý si z nej do svojej rukopisného tzv. Turolúckeho spevníka z r. 1684 pod názvom Píseň o milostném jaru zapísal prvých dvadsať strof*“. „*Za samostatnú a neznámu báseň*“ pokladali podľa Mišianika tento text aj „*J. Ďurovič a V. Houdek*“. Text 2. piesne ospevuje nielen jar, ale zasahuje až do tzv. *podletí*, teda začiatku leta. Začína sa výzvou na prebudenie, adresovanou ospalým a nedbanlivým hospodárom, ktorej dôvodom je prebúdajúca sa príroda: „*Všelijaké kvítíčko otvírá se nyníčko, když jasně svítí teplé sluníčko*.“ Autor opisuje vetrik, dažďik a osobitne vyzdvihuje mesiac máj, keď „*oseničko vzchádzí, dobytek i zvěř pastvu nachází*“. Ďalej obdivuje zelené hory, lesy, kvitnúce byliny a štebotavé vtáčiky tešiace sa z leta. Niekoľ-

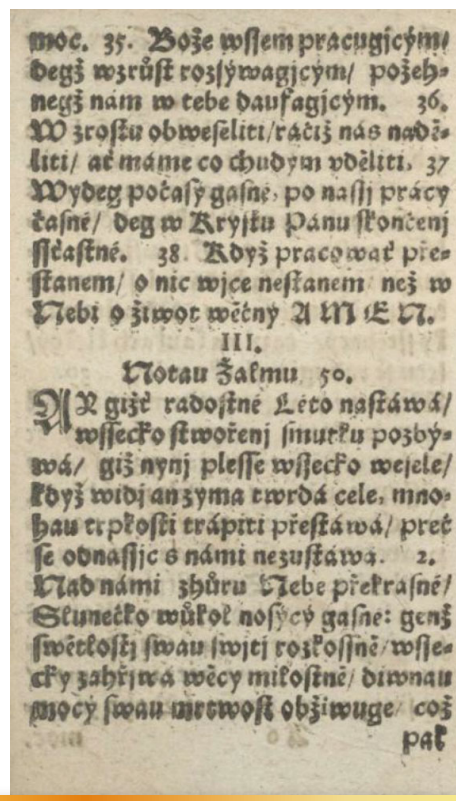
ko veršov je venovaných mešťanom, vidiečanom i ľuďom rôznych povolání – povozníkom, remeselníkom, poslom a mäsiarom. Štyrsa spomína aj rôzne druhy prác v sadoch, záhradách, chmelniciach a vo viniciach – hnojenie, štepenie, orezávanie stromov, okopávanie. Pri sadení maku a cesnaku sedliakov napomína, aby si navzájom nekradli úrodu, nehádali sa o medze a nespôsobovali si nepríjemnosti. Niektoré slohy sú vyjadrením prosieb k Bohu za dobrú úrodu obilia a všetkého, čo sa zaseje: „... ráciž nás naděliti, ať máme co chudým uděliti“, v ktorých zaznieva zároveň sociálny motív, súcit s chudobnými a snaha obdarovať biednych. Pieseň sa končí prosbou za dobré počasie a konštatovaním, že po skončení všetkých prác ľudia túžia už len po jednom – po večnom živote v nebi.

Najstarší vytlačený výskyt nápevu *Probud' se v mysli věrný* (patř, a nebud' lenivý, na skutky, kteréž činil Bůh věčný...),¹⁶ podľa ktorého sa dá spievať 2. pieseň tejto zbierky s názvom *Probudte se nedbalí, hospodáři ospalí, společně všickni, kteří sme spali...*, bol publikovaný v roku 1541 v kancionáli Jána Roha s 31 slohami. V *Kancionáli českom* z rokov 1559 a 1596 sa uvádza ešte starší ľudový nápev *Stůj*

formánku nehýbaj (aj *nehejbej*) z 15. storočia. Podľa Otakara Hostinského naň odkazuje v tzv. *Šamotulskom kancionáli* Jan Blahoslav v roku 1561 (aj Ivančice 1564 a Kralice 1583). Pre autora textu piesne Jiřího Štyrsa (jeho autorstvo uvádza už citovaný Rohov kancionál z roku 1541 pod č. 370 a Štajerov *Kancionál český* pod č. 669 *Probud' se...*, aj s notáciou) bola hudobným podkladom ľudová melódia *Stůj formánku, nehýbaj* a aj kancionálová melódia *Probud' se...* Podľa informácie Antonína Podlahu sa obidva tieto texty nachádzajú pod č. 207 aj v rukopisnom zborníku *Quodlibetica*, ktorý zostavoval od roku 1680 Evermod Jiří Košetický v Strahovskom kláštore. V neskorších vydaniach kancionálov (napr. v *Ewang. Kancyonáli* Václava Kleycha z rokov 1717, 1722 a 1727) je uvedený pri tejto piesni aj ďalší nápev, na ktorý ju možno spievať – *Pochvalmež Pána Boha*.¹⁷ Informácia o nápeve piesne, niekde len s jej textom, inde aj s notami (Štajerov *Kancionál český*), sa nachádza vo viacerých spevníkoch, najmä protestantských cirkví (*Kancionál*, 1685, s. 574, s 31 slohami, s malou obmenou na konci verša 1. slohy: „... všickni, jenž jsme jara dočkali“).

Text od Jiřího Štyrsa *Probudte se nedbalí*, nápev *Probud' se v mysli věrný*

Text od Jána Amosa Komenského *Aj již radostné léto nastává*, nápev 50. žalmu

Text 2. piesne *Probudte se nedbalí, hospodáři ospalí...* v rozsahu 37 slôh bol publikovaný len v diele *Capella regia musicalis* z roku 1694, ktoré zostavil Václav Karel Holan Rovenský (1644 – 1718), s. 294 – 295, aj s notáciou pri texte *Probud' se v mysli...*

V Opave bola v roku 1719 vytlačená tzv. *kramářská píseň* (jarmočná pieseň) pod identickým názvom ako nami citovaná 2. pieseň, a to s rovnakým rozsahom 38 slôh a s odkazom na rovnakú melódiu *Probud' se v mysli věrný*, o ktorej informuje Bohuslav Beneš v práci *Světská kramářská píseň*; tam je uvedená pod názvom *Písnička nová všem sedláčkům v čas podletní k pobožnému potěšení a ku práci ponoukající složená (k nížto jsou jiné dvě za dešť též za ourody zemské přidané)* a má 38 strof.

Túto informáciu môžeme doplniť našimi presnejšími zisteniami. Celý text piesne sme našli publikovaný v knihe *Kapka rosy tekoucí. Malý výbor z barokní poezie. Jako příležitostný tisk k oslavám 500 let českého knihtisku* (Brno: nakladatelství Blok, 1968, 1969, s. 34 – 41) pod citovaným názvom *Písnička nová, všem sedláčkům...* s poznámkou na s. 68, že sa nachádza v konvolúte tzv. *kramářských tisků* v Univerzitnej knižnici v Brne pod sign. S 128.631, prív. 4; skladba bola vytlačená spolu s inými dvoma piesňami v Opave v roku 1719 pravdepodobne v tlačiarňi Jana Šindlera.¹⁸ Malé zmeny v texte sa vyskytujú už od 1. slohy (je to už tretí nájdený variant textu, v poslednom treťom riadku je obmena ... *společne všickni, kteříž jsme vstali!* (v našom texte ... *kteříž jsme spali*). Text z tohto konvolútu je vytlačený už novšou českou gramatikou, nie švabachom, ale antikvou a niektoré slová majú len nepatrné odlišnosti od nášho textu. Tieto nami citované staršie pramene z roku 1719, *Knihopis* č. 13 472 z roku 1961, ako aj novšie pramene z rokov 1968 a 1969 uvádzajú, že text piesne pochádza od anonymného autora, z čoho vyplýva, že autorstvo Jiřího Štyrsa im nebolo známe.

JIŘÍ ŠTYRSA – TLAČIAR A SKLADATEĽ

Autor 2. piesne Jiří Štyrsa (používal viacero variantov svojho mena – G. S., G. W., Georg Wylneschwerer, Wildenschwert, Wilhelmswerde podľa názvu rodiska v nemčine Wilhelmswerd) pochádzal z Ústí nad Orlicí, kde sa narodil okolo roku 1490. Zomrel v roku 1536.

Štyrsa sa tlačiarenskému remeslu vyučil zrejme za hranicami Čiech. V roku 1521 založil s podporou biskupa Lukáša Pražského tlačiareň v Mladej Bo-

leslavi, kde tlačil najprv na vlastné náklady a neskôr s podporou Jednoty bratskej vydával literatúru pre jej vnútorné potreby. Svoje tlače označoval adresami *Na Podolci* alebo *Na hoře Karmel*.

Štyrsa nebol iba tlačiarom, ale aj autorom duchovných piesní. Podľa Kateřiny Fajtlovej samotný biskup Jan Blahoslav zhodnotil jeho básnické nadanie týmito slovami: „*Muž výtečného nadání a přebohaté básnické žíly, jak dosvědčují jeho písně mistrovsky složené.*“ V spevníku Juraja Tranovského *Cithara sanctorum* sa nachádza Štyrsova pieseň *Probud' se v mysli věrný* v rozsahu 31 veršov s uvedením nápevu *Pochvalmež Pána Boha*.¹⁹ Do tohto vydania zaradil Tranovský pod č. 124 aj Štyrsovu pieseň *Všemohúci Stvořiteli, nebe, země slavný králi...*, ktorá tu má 22 slôh.

Doteraz bolo známych deväť piesní od Jiřího Štyrsa, najnovšie však Kateřina Fajtlová²⁰ cituje až desať Štyrsových piesní (*Blahoslavův Rejstřík...*), ktorých incipity uvádza. Niektoré sa nachádzajú aj v tzv. *Šamotulskom kancionáli* pod názvom *Písně chwal Božských*, ktorý vytlačil Alexander Oujezdský v roku 1561.

Poslednou tlačou Jiřího Štyrsa bol českobratský kancionál Michaela Weißeho *Ein new Gesengbuchlen* (Mladá Boleslav 1531) v nemčine, ktorý je najstarším vydaním tohto druhu a zároveň prvou nototlačou domácej českej kníhtlače. Ukážka z tohto spevníka sa nachádza v knihe Petra Voita *Český knihtisk I. V súvislosti so skúmaným vydaním Písní jarních* je zaujímavé, že Weißeho spevník vytlačil v roku 1531 Jiří Štyrsa v takom miniatúrnom formáte s rozmermi 100 × 60 mm, v akom je tlač od Alžbety Dádanovej. Zo spevníka vytlačeného Štyrsom prevzal Juraj Tranovský do kancionála *Cithara sanctorum* (1636) 15 Weißeho melódií, ktoré sa vyše 300 rokov spievali v evanjelickej cirkvi na Slovensku.

Ako signet používal Jiří Štyrsa pár morských mužíčkov. Je zaujímavé, že Štyrsov drevorezový signet použil v roku 1637 (o 101 rokov neskôr) vo svojej tlači český exulantský tlačiar Václav Vokál v Trenčíne a nachádza sa aj v tlači jeho vdovy Doroty Vokálovej z roku 1642.²¹

INFORMÁCIE O TRETEJ PIESNI

3. pieseň: *Ay gižť radostné léto nastává. Autor textu: Ján Amos Komenský. V čas jarní (1. – 4., 15. verš).*²² *Ostatné doplnené verše – 5. – 14., 16. – 17. Autor: neznámy*

Notau žalmu 50 (uvádzame text a prepis veršov len od J. A. Komenského):

Ay gižť radostné Léto nastáwá, wssecko stwořenj smutku pozbywá, giž nynj plesse wssecko wesele, když widj an zyma wwedá cele, mnohou trpkostí trápití přestáwá, prič se odnášjc s námi nezústáwá.

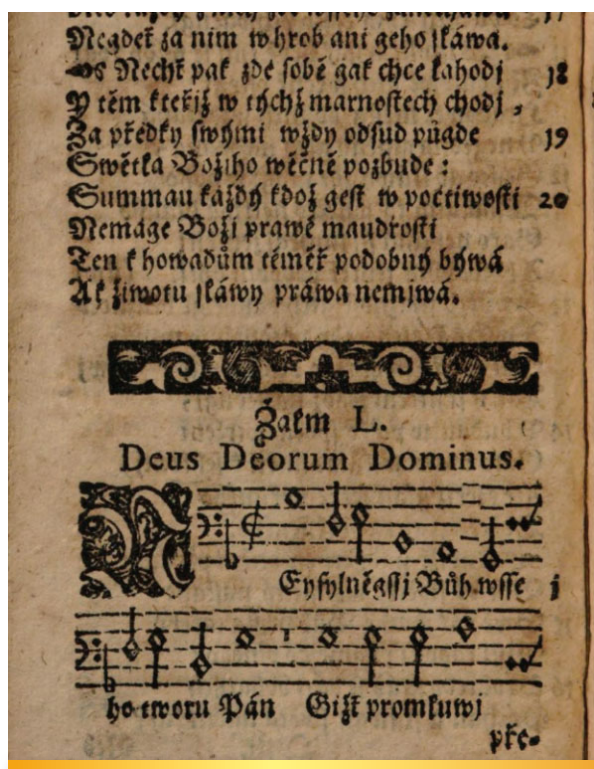
Aj jižť radostné léto nastává, všecko stvoření smutku pozbyvá, již nyní plésá všecko wesele, když vidí, jak zima uvedá cele, mnohou trpkostí trápití přestává, prič se odnášíc, s námi nezústává.

Nad námi zhúru nebe překrásné, slunečko wúkol nosící jasné, jenž světlostí svou svítí rozkošně, všecky zahřívá věci milostně, divnou mocí svou mrtvost obživuje, což pak starého, zase obnovuje.

Takž i země, jenž matkou jest všeho, kvítí vydáva z sebe krásného nezčislne množství, všudy ze všech stran pěkně odívá svého těla stan: ku podivení trávy zelenosti, barev přepěkných v divné rozličnosti.

An milo již z příbytku vyjítí, žádostivo člověku po-byti někde na laukách, v poli, zahrádce, ptáčkové když tam zpívají sladce, jedni po druhých rozličnými hlasy, zvláště potom dále letními časy.

Kdež ty, rozumný člověče, tvorů, zdaž nepozdvihneš též očí zhúru? Odkud ti všickni plynau darové, saudě, aby si se roznilil v nové k Bohu wděčnosti, jméno jeho právě horlivě chválil, živ jsa k jeho slávě.

Nototlač nápevu 50. žalmu; *Deus Deorum Dominus* s textom *Nejsilnější Bůh všeho tvorů Pán. Žalmowé* 1596 (Strejc), K 17531. MZK Brno, STS-0035-086

JÁN AMOS KOMENSKÝ A AMSTERDAMSKÝ KANCIONÁL (1659)

Autorstvo piatich slôh 3. piesne sa pripisuje Jánovi Amosovi Komenskému (1592 Nivnica – 1670 Amsterdam), významnému náboženskému spisovateľovi, filozofovi, medzinárodne uznávanému pedagó-

govi a poslednému biskupovi Jednoty bratskej, ktorý pôsobil v mnohých európskych krajinách, okrem Moravy a Čiech v Poľsku, Uhorsku, Nemecku, Anglicku, vo Švédsku a v Holandsku.

Komenský bol aj skladateľom duchovných piesní. Už v roku 1631 vydal zbierku *Nové písně některé*, ale pieseň *Aj již radostné léto nastáva* sa v nej nenachádza. S názvom *V čas jarní* na s. 671 pod č. W VIII je pieseň *Aj již radostné léto nastáva* publikovaná až

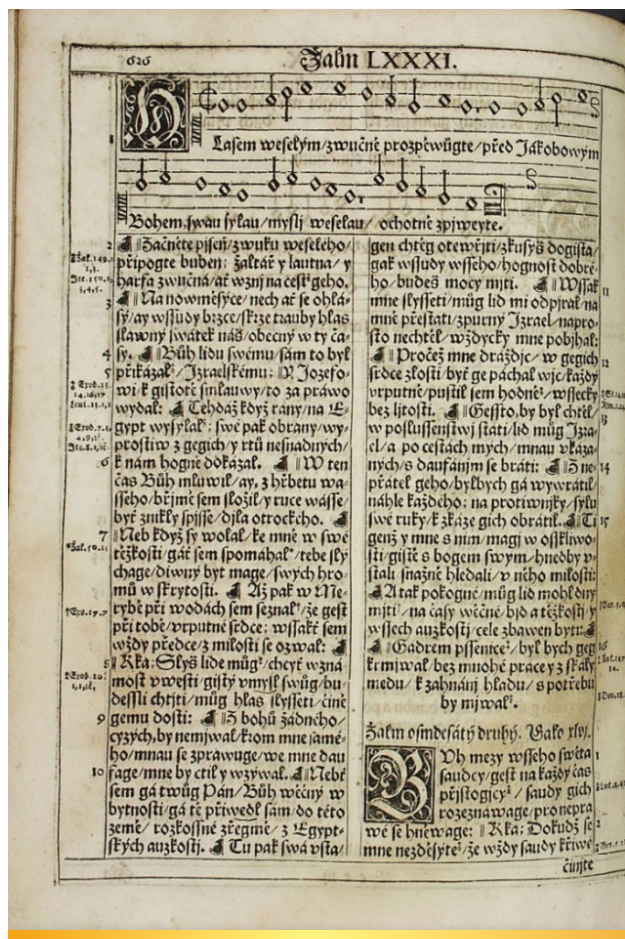

v kancionáli, ktorý vydal Komenský v Amsterdame v roku 1659 pod názvom *Kancyonál. To gest Kniha žalmů a Pjsnj duchownjch k chwále Božj v náklade cca 2 000 exemplárov. Hoci sa meno Komenského v tlači nenachádza, úvod je datovaný v Amsterdame v deň jeho 67. narodenín a o jeho autorstve svedčí aj niekoľko listov z jeho korešpondencie. Pieseň tu má len 5 slôh s označením nápevu 50. žalmu *Nejsilnější Bůh všeho tvorů Pán*, ktorý je známy už z kancionála z roku 1587 i z ďalších vydání (s. 671).*

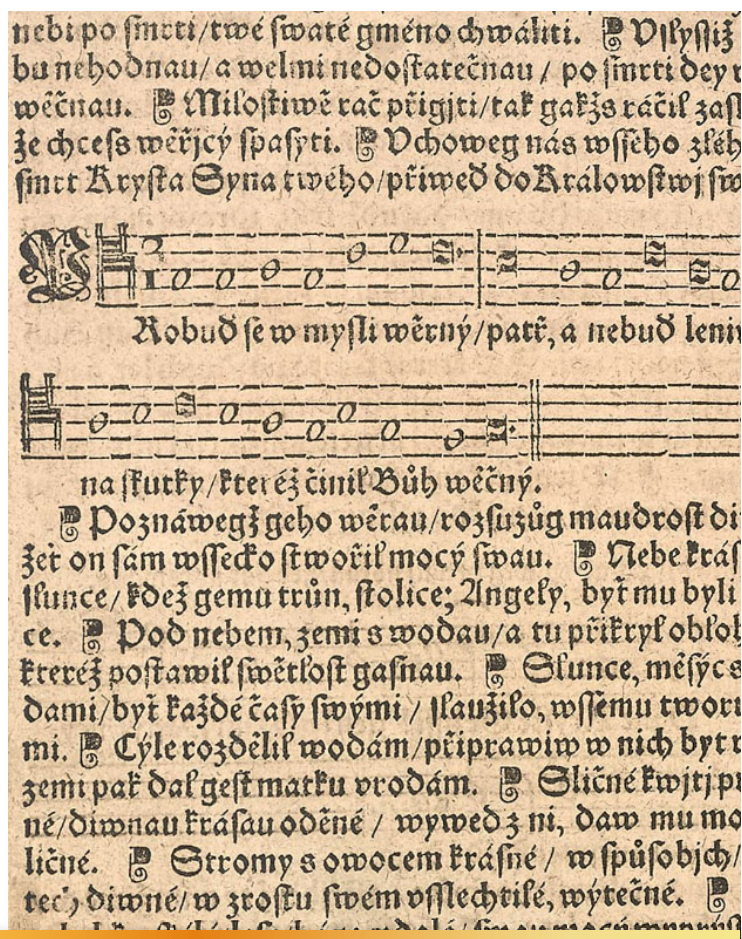
Do tzv. *Amsterdamského kancionála* zaradil Komenský aj 150 žalmov z citovaného žaltára Jiřího Strejca. Celkovo je do neho zaradených 605 žalmov a piesní, z toho je 411 vytlačených aj s notami, pri 194 piesňach je uvedený len nápev, na ktorý možno texty spievať.

O autorovi ďalších veršov (5. – 14. a 16. – 17.), ktoré neznámy autor pridol k piatim veršom J. A.

Komenského, sa nám nepodarilo nič bližšie zistiť. Hypotetickou ostáva možnosť, že pieseň dotvoril niekto z českých exulantov pôsobiacich po bitke na Bielej hore (1620) na Slovensku (v Uhorsku). Patril k nim napríklad Jan Marx z Horažďovic, ktorého piesne vydala Dorota Vokálová v roku 1645, ale žiadny exemplár sa nezachoval. Rovnako to však mohol byť niekto z priameho prostredia českých bratov, prípadne niektorý evanjelický kňaz alebo kantor pôsobiaci v Žiline. Do úvahy prichádzajú Adam Plintovič a Gašpar Motešický, ktorí istý čas pôsobili v Žiline. Obidvaja sú známi ako úspešní hudobní skladatelia, autori a prekladatelia niekoľkých tlačí, ktoré obsahovali aj duchovné piesne. Viaceré z týchto vydání patria, podobne ako predchádzajúce dielo Jana Marxa z Horažďovic, medzi nezvestné alebo nezachované vydania, preto nemožno potvrdiť ani vyvrátiť podobné hypotézy...

Nototlač nápevu 81. žalmu na text *Hlasem veselým zvučně prospěvujte*

Nototlač nápevu s textom *Probud se v mysli věrný*

INFORMÁCIE O ŠTVRTEJ PIESNI

4. pieseň: *Oznamujcý gakých koli pokrmů w roce vžjwagj Gako: Půgem do města slawně* (Pieseň oznamujúca, aké pokrmy v roku jedia od jedného pôstu k druhému.) Nápev ako: *Půjdem do města slawně*. Autor textu a nápevu: neznámy. (30 slôh)

Pominuly nám Slepice, obrátily se w Bělice. Kyselozelj gjsi nám welj, smutné nasse weselj.

Pominuly nám slepice, obrátily se w bělice (ryby). Kyselé zelí nám jísti velí (prikazujú), smutné naše veselí.

Již máme klobás nechati, se suchými rybami se spokojiti: Bud' kapry, štiky, koštiky (?), nebo suché preclíky.

Bohatí hojnost ryb mají, rozličné pokrmy jídají: huspenina, dobrý nápoj, víno, a z lahůdek svačina.

Velí nám, abychom táhli, dajíc nám pohánku neb jáhly, nám řípou suchou, co Káni hluchou (vták) velmi nás w břiše tlukou.

Jen co sme tři dny hodovali, dobré jídlo nám pobrali: Co se dívíme, když kroupy jíme, že w noci málo spíme.

Posledná, 4. pieseň zo zbierky *Jarných piesní* sa tematicky odlišuje od prvých troch piesní, ktoré sú oslavou krásy prírody. Ján Mišianik ju charakterizuje ako báseň „*plnú rozpustilej požívačnosti, takmer obžerstva, súc takmer jedálnym lístkom hodujúceho sedliaka*“. Takéto vyjadrenie je však príliš stručné a nie celkom presné, pieseň má totiž charakter tzv. masopustnej piesne, ktorá sa svojou tematikou radí medzi kramárske, jarmočné piesne.

KRAMÁRSKE, JARMOČNÉ A PÚŤOVÉ PIESNE A TLAČE

Kramárske, jarmočné a púťové piesne sa vydávali jednotlivo v samostatnej tlači (v rozsahu štyroch, neskôr dvoch listov) s tým zámerom, aby ju predávali jarmoční speváci (*písňoví kramári*) na panstvách alebo obchodníci po dedinách. Piesne boli tlačené jednotným typom písma (až do 19. storočia sa používal švabach, keďže jednoduchí ľudia neovládali

čítanie latinky). Tlače sa vydávali v malom 12° – 16° formáte (vydanie *Jarných piesní* z roku 1683 má formát 12°), väčší formát 8° používali niektorí tlačiari až od roku 1850.

Kramárske tlače mávali aj rovnakú úpravu, na titulnom liste bol názov piesne, väčšinou s dodatkom, na aký známy nápev ju možno spievať (išlo spravidla o nápevy ľudových piesní a melódií z kancionálov). Titulný list niekedy zdobila drevorezová ilustrácia. Impresorské údaje (miesto, tlačiari, rok vydania) často chýbali, napriek tomu sú známe informácie už zo 16. storočia, že tento typ tlači vydával v roku 1586 v Prahe napríklad Jiří Melantrich ml. z Aventína.

Vydávanie jarmočných tlači dosiahlo plný rozkvet v 18. storočí, potom však záujem o tento druh tlači v druhej polovici 19. storočia postupne klesal a začiatok 20. storočia znamenal ich úpadok.

V Čechách sa tlačeniu jarmočných piesní venovalo okolo 200 tlačiarov v 50 mestách, dodnes je známych asi 40 000 vydaní. Ak boli piesne krátke, vytlačilo sa ich v jednej tlači naraz viacero.

Piesne mávali náboženské aj svetské námety. Z náboženských to boli najčastejšie biblické príbehy, udalosti zo života svätých a zázraky, svetské témy sa týkali nových politických alebo mimoriadnych udalostí, vojen, tragédií, vrážd a pod. Piesne sa končievali zvyčajne tzv. moralitou (ponaučením).

Kramárske, jarmočné a púťové piesne sa nielen spievali, ale často boli sprevádzané aj hudobnými nástrojmi a širokému obecenstvu na jarmokoch a púťach sa prezentovali aj pomocou obrázkov. Ľudia si tieto piesne zvykli zaväzovať do obalu z látky alebo kože, do tzv. špalíčkov (polienok). Prakticky išlo o jediný tlačený druh literatúry, ktorú čítavali vidiecki ľudia a odovzdávali ju ďalšej generácii.

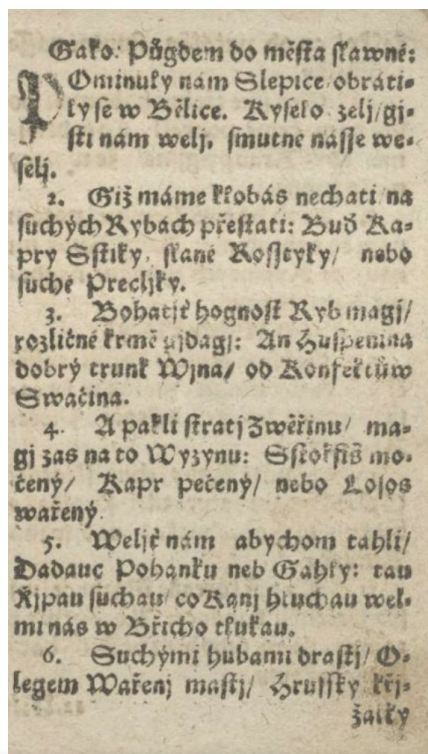
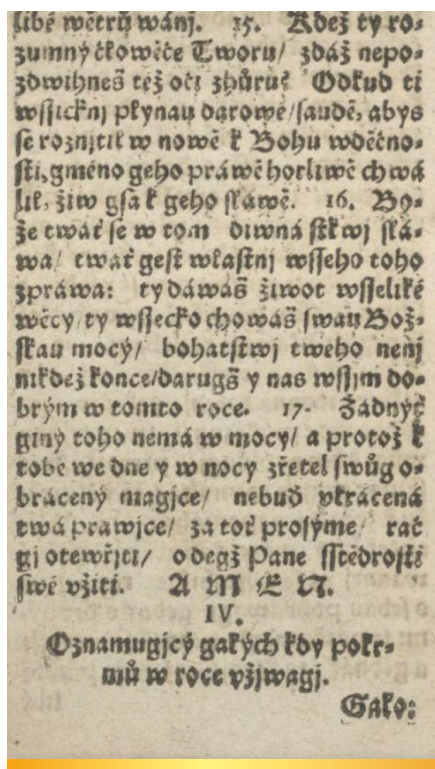
Kramárske, jarmočné a púťové piesne sa vydávali nielen v Čechách a na Slovensku, ale aj v Nemecku, Rakúsku, Poľsku a Rusku (podľa Bohuslava Beneša a Jiřího Sehnala). Jarmočné piesne bývali pre svoju obľúbenosť často súčasťou tlačených ľudových kalendárov.

PRVÝ TEMATICKÝ OKRUH 4. PIESNE – PÔST

Začiatok textu je žalospevom sedliakov sťažujúcich sa na pánov, ktorí majú hojnosť a pestrosť všetkých pokrmov, ale im prikazujú, aby po troch dňoch hodoovania zanechali dobré pokrmy a namiesto sliepok, klobás a zveriny jedli iba nemastné pôstne odvary

a kaše z obilia, suché ryby, huby či repu. Inšpiráciou tohto typu piesní sa stal tzv. pôst, obdobie trvajúce šesť týždňov, v ktorom sa mali ľudia postiť, čo sa osobitne zdôrazňovalo a prikazovalo veriacim v katolíckej cirkvi. „Velí nám, abychom táhli, dajíc nám pohánku neb jáhly:²³ nám řípou suchou, co Káni hluchou velmi nás v bříše tlukou.“ „Jen co sme tři dny hodovali, dobré jídlo nám pobrali: Co se divíme, když kroupy jíme, že v noci málo spíme.“

Obdobie tzv. *masopustu* našlo mimoriadnu odzvu v ľudovej tvorivosti, preto je pravdepodobné, že aj 4. pieseň mohla vzniknúť v 15. – 16. storočí v ľudovom prostredí. Nemôžeme však vylúčiť ani možnosť, že pieseň mala svojho konkrétneho autora, kňaza, jarmočného alebo púťového predriekavača, ktorého verše boli také obľúbené, že zľudoveli a meno autora zostalo v anonymite, verejnosti neznáme.

Text 4. piesne Oznamujúci jakých kdy pokrmů v roce užívají na nápev Půjdem do města slavně s textom Pominuly nám slepice. Oszk Budapest, RMK II. 1533

DRUHÝ TEMATICKÝ OKRUH

4. PIESNE – O WELIKÉ NOCY

Již jsme kyselo²⁴ dopili, všecky se ryby stopili (mínuli), máme v tyto časy veselé hlasy, vejce, plece (mäso), klobásy.

Suché ryby chuť stratili, jeřábky nám navrátili: Prostá čeládka jí holaubátka, nadívaná kuřátka.

Místo štokfiše, vyzyny, dost telat a hovězyny, kdo má být smutný, beránek tučný, s polní pastvy (?) jest chutný.

Všickni na půst zapoměli, y ti, kteří nauzy měli: slavíček zpívá, zem se zhřívá, tu každý vesel bývá.

Druhá časť s podnázvom *Na Velkú noc* vyjadruje radostným spevom a veselým hlasom potešenie sedliakov týmito slovami: „... už sme kyselo dopili...“, a ďalej „... máme v tyto časy veselé hlasy, vejce, maso, klobásy“ alebo „Prostá čeládka jí holaubátka, nadívaná kuřátka“ a končí sa slovami: „Všickni na půst zapoměli, y ti, kteří nouzy měli: slavíček zpívá, zem se zhřívá, tu každý vesel bývá.“

Tému veľkonočného obdobia súvisiaceho s doznievajúcim pôstom sme zaznamenali v danom období vo viacerých vydaniach piesní, ale ani jedna z piesní nebola identická s textom našej piesne.

V ďalšom konkrétnom prípade nebolo možné texty ani porovnať, pretože z vytipovanej tlače sa neza-choval ani jeden výtlačok (napr. pieseň *O žufníčku masopustním, potom o kyselu postním*²⁵ vytlačena v Litomyšli u Matouša Václava Březinu v roku 1631).²⁶

TRETÍ TEMATICKÝ OKRUH

4. PIESNE – PŘI SWATÉM JANU

Již minuly slavné hody, rostau třešne i jahody, seno se sklídí, žežulka vidí, kuku se spívat stydí.

Potoční ryby i raky, lapají se vůbec taky (chytají se taky), parmy, joždíky, střevle, mřeny, měří se na žejdlíky.²⁷

Tu čerstvé potoky tečou, ptáčkové na sovu [křídly] třepou. Sýkorky, čermáčky, čížičky, jiričky v pletkách váznou brzyčky.

A když se žeň přibližuje, ovotce se ukazuje, višně y lusky, jablka a hrušky, špendlíky neb morušky.

To všecko v léte dozrává, vůbec se po stole dává (stále se na stůl dává), mnohé ovotce, každý jí co chce, nemáš to tak v celém roce.

Tretia časť s podnázvom *Při sv. Janu* (zrejme ide o 24. jún, cirkevný sviatok sv. Jána Krstiteľa) sa začína slovami: „*Již minuly slavné hody, rostou třešne i jahody, seno se sklídí, žežulka vidí, kuku se spívat stydí.*“ Ďalšie verše vyjadrujú radosť sedliakov z hojného lovu rýb, vtáctva a zveriny, keď máva na stole každý hojnosť pokrmov i ovocia. „*A když se žeň přibližuje, ovotce se ukazuje, višně, lusky, jablka a hrušky, špendlíky, neb morušky.*“

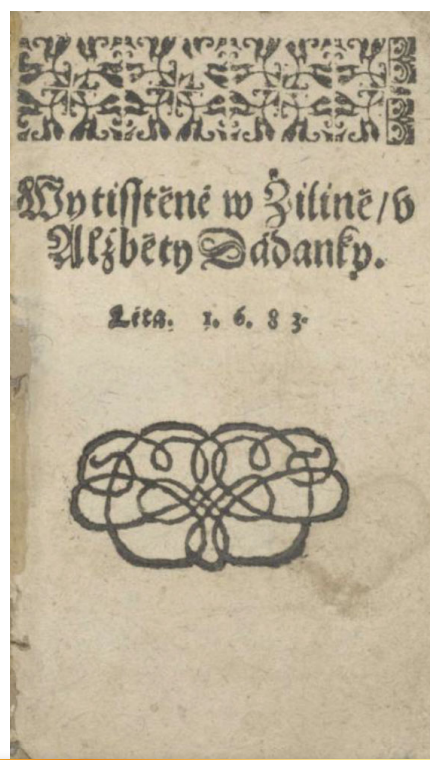
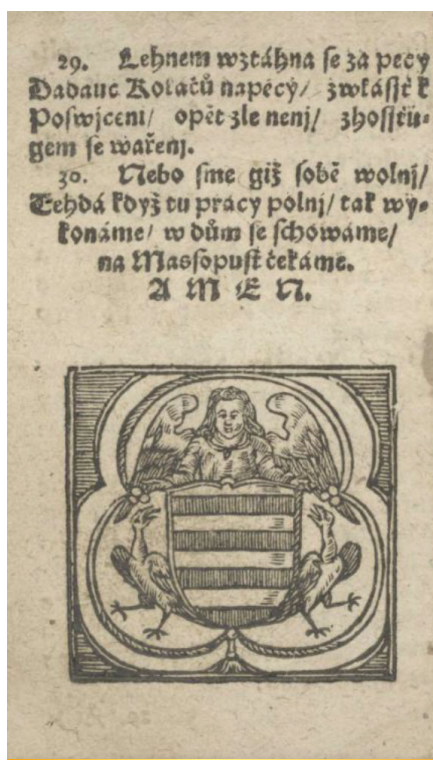
ŠTVRTÝ TEMATICKÝ OKRUH

4. PIESNE – NA PODZYM

A když se podzimek blíží, tu se čápi k zemi níží (při zemi létají): drozdi, stehlíci, ptáci všelící, letí, kam se jim lící (líbí).

Ale my, dobrá družina, a jako nuzná chudina, radcé (raději) hus máme, nebo to známe, že po ní lep (líp) zpíváme.

Až svatý Martin přispeje (přide), tuť naše dobrá naděje (to máme dobrou naději) Nebť jest hus jistá, pečená, čistá, každý se s nožem (na ni) chystá.

Erb mesta Žiliny a impresum: Vytištěné v Žiline u Alžběty Dádanky Léta 1683. OszK Budapest, RMK II. 1533

Lehnem, vztáhna (vytáhnouc) se za pecí, dadauc (dajíc) koláčů napéci, zvlášt k posvícení, opět zle není, zhošťujem se vaření.

Nebo sme již sobě volní (svobodní), tehdá když tu práci polní tak vykonáme, v dům se schováme, na masopust čekáme. A M E N.

Posledná časť textu *Na podzim* opisuje obdobie jeseň, ktoré sa vyznačuje odletom drobného spevavého vtáctva a divých husí. Jeseň sa približuje aj sviatkom sv. Martina (11. november), keď sa koná tzv. *posvícení* (hody). Tento deň bol známy už od 7. storočia veľkým hodovaním a v Nemecku i Čechách bol spojený s mnohými zvyklosťami, ku ktorým patrilo jedenie pečenej husi, pitie dobrého vína a pečenie martinských rožkov. Na niektorých panstvách v Čechách a na Morave museli sedliaci odovzdávať v polovici 16. storočia panstvu vykrmené pečenu alebo tzv. bielu hus (napr. na telčianskom a krumlovskom panstve). Od 15. storočia sú známe aj martinské koly. Koniec jesenného obdobia je charakterizovaný spokojnosťou sedliakov z dobre vykonanej a dokončenej práce.

ZÁVER

Na záver môžeme zhrnúť, že pri skúmaní unikátnej žilinskej tlače sme ako autorov textov identifikovali okrem Václava Elama, tlačiara, drevorezbára a správcu Jednoty bratskej, aj ďalších dvoch autorov textov piesní, ktorí rovnako pochádzali z prostredia Jednoty bratskej. Išlo o tlačiara a autora duchovných piesní Jiřího Štyrsa a o pedagóga, filozofa a biskupa Jednoty bratskej Jána Amosa Komenského. K publikovaným textom piesní sme v kancionálovej literatúre našli aj melódie s nototlačou (nápevy žalmov 50 a 81) z francúzskeho protestantského prostredia, ktoré sa tešili veľkej obľube nielen v protestantskej, ale i v katolíckej cirkvi viacerých európskych krajín. Identifikovali sme aj melódiu českej ľudovej piesne s notáciou, ktorej nápev pochádza z 15. storočia, a je asi o sto rokov starší ako príslušný text zo 16. storočia v tlači vydanéj na Slovensku až o dvesto rokov neskôr (v 17. storočí).

Nezodpovedanou otázkou zostáva meno autora textu a nápevu 4. piesne zo žilinského vydania knižky *Pjsně jarnj z roku 1683 od Alžbety Dádanovej*,

ktoré sa nám nepodarilo zistiť v žiadnom zo skúmaných prameňov (pozri v Zozname literatúry vydania českých aj slovenských kramárskych, jarmočných a púťových piesní s označením nulového výskytu textu 4. piesne z *Jarných piesní*). Je možné, že pieseň bola vytlačená v zbierke ľudových alebo tzv. kramárskych, jarmočných a púťových piesní, keďže nemá charakter duchovnej piesne, ale mohla byť aj súčasťou niektorého zo starších rukopisných alebo tlačených zborníkov tohto charakteru. Napríklad v poézii Adama Michnu z Otradovic nachádzame tematiku oslavy jarnej a letnej prírody v dvoch básňach pod názvom *Píseň času májového* (s. 100 a 294) a v básni *Na nové léto* (s. 256), no tieto texty nie sú totožné s nami citovaným textom. Nenašli sme ich ani v barokovej skladbe *Zdoroslavíček* od nemeckého autora Friedricha von Spee v preklade Felixa Kadlinského. Hypoteticky by pieseň s podobným textom mohla byť publikovaná aj v niektorom z mnohých kalendárov určených na každodennú potrebu širokých ľudových vrstiev v Čechách, na Morave alebo na Slovensku, čo si vyžaduje ďalší výskum.

Prikláňame sa k názoru, že zbierka *Jarných piesní* bola, usudzujúc podľa jej miniatúrneho formátu a relatívne malého počtu vytlačených piesní, určená na tzv. obchodné účely, na rýchly predaj na jarmokoch a púťach pre čo najširšie publikum. Do úvahy prichádza i možnosť, že samotná tlačiarka bola zostavovateľkou tlače a že výber textov na hranici svetskej poézie urobila premyslene, aby boli ľuďom zrozumiteľné.

Ako tlačiarka v podnázve tlače uviedla, „*piesne vydala na žiadosť a pre potešenie mnohých*“. Túto informáciu nevieme bližšie objasniť. Kto boli tí „*mnohí*“, ktorí ju o vydanie piesní takéhoto charakteru žiadali? Vynára sa tiež otázka, či tlačiarka nezamýšľala mená autorov textu 2. a 3. piesne s úmyslom, aby si piesne protestantských autorov bez zábran kúpili aj katolícki veriaci. Bola totiž vytlačená v období silnej rekatolizácie, keď bolo tlačenie evanjelickej literatúry zakázané. Zároveň je možné, že mená všetkých autorov piesní tlačiarka nemusela poznať. Rovnako nepoznáme odpoveď na otázku, prečo zaradila na záver (ona alebo niekto iný v tlači vydanéj predtým?) k trom protestantským piesňam jednu pieseň z ľudového katolíckeho prostredia.

Podľa svetského zamerania piesní oslavujúcich krásu jarnej prírody a jej ďalších ročných období spojených s prácou na poliach, v sadoch a vo viniciach, so žatvou a zberom úrody, nevynímajúc ani radostné svätenie cirkevných sviatkov či smut-

né obdobie pôstu a odriekania, možno usudzovať, že témy týchto piesní boli blízke širokému okruhu ľudových vrstiev. Obyčajný chudobný človek alebo sedliak si ich mohol za pár drobných kúpiť, nosiť

ich po celý rok so sebou vo vrecku a ich spievaním si uľahčovať a spríjemňovať namáhavú prácu či prekonávať ťažkosti života, bez ohľadu na svoju konfesijnú príslušnosť.

POZNÁMKY

- ¹ SBS, 5. zv., 1992, s. 83 – 84.
- ² Na stať Jána Mišianika ma upozornila doc. PhDr. Gabriela Žibritová, PhD., s ktorou sme rozoberali aj otázku, či by mohlo ísť o reedíciu českej tlače na Slovensku, ku ktorej sa autor prikláňa. Po spoločnom hľadaní a nulovom výskyte tlače v českých bibliografiách sa prikláňame k názoru, že pravdepodobne nejde o reedíciu, ale skôr o tlač samostatne vydanú na Slovensku.
- ³ Pracovali sme s kópiou originálu zachovaného vo fonde OSzK v Budapešti, ktorú poskytla táto inštitúcia prostredníctvom svojho pracovníka Dr. Farkasa Gábora Farkasa pani doc. Gabriele Žibritovej, sign. RMK II. 1533. Vedeniu inštitúcie a obidvom odborníkom vyslovujeme veľkú vďaku za poskytnutý digitalizát tlače aj za súhlas na publikovanie ukážok z neho.
- ⁴ Tlač evidujú aj bibliografie Čaploviča, č. 2537 a Riznera IV. 97, podľa ktorého sa tento titul nachádzal okrem exemplára zachovaného v Maďarskom národnom múzeu (MNM) aj v Muzeálnej slovenskej spoločnosti (MSSp), exemplár z MSSp je nezvestný; *Knihopis* 12 950a.
- ⁵ Pri každej piesni uvádzame len výber niekoľkých slôh – najprv pôvodný text 1. slohy vytlačený švabachom a prepísaný latinou a za ním niekoľko slôh s doplnkami podľa súčasnej češtiny.
- ⁶ Napríklad české databázy *Knihopis digital* a *Encyklopedie knihy*, pozri Literatúra.
- ⁷ RMK II. 1533.
- ⁸ Za priezviskom Václava Elama je vytlačená skratka *Že.*, čo by mohlo znamenať prvé písmená názvu jeho geografického pôvodu. Žiaľ, žiadny prameň sa tejto otázke nevenuje, preto zostáva skratka neidentifikovaná.
- ⁹ S týmto významným kalvínskym teológom sa od čias svojich štúdií osobne poznal Karel st. zo Žerotína a až do svojej smrti s ním viedol korešpondenciu.
- ¹⁰ Nateraz nie je známe, či Strejc prekladal texty parafráz žalmov podľa pôvodného francúzskeho vydania, alebo podľa jeho neskoršieho prekladu do nemčiny od Abraháma Lobwassera (Lipso 1573); druhá možnosť sa pre Strejcovu výbornú znalosť nemčiny zdá pravdepodobnejšia.
- ¹¹ *Knihopis* eviduje viacero vydaní od č. 12 868.
- ¹² *Knihopis* 17 528.
- ¹³ Pozri *Knihopis* 15 935. Niektorí ďalší jezuitskí autori odsúdili Strejcové žalmy ako heretické. Jezuita Koniáš však o nich v 1. vydaní tzv. *Klíča – zoznamu heretických kníh* píše, že by sa mohli polepšiť po malých úpravách, odsúdil iba pridávané modlitby a katechizmy, samotné texty žalmov nezavrhol, zrejme aj preto, že boli vernými citáciami biblických textov. Až 2. vydanie Koniášovho *Klíča* ich už na základe záverov *Tridentského koncilu* označilo za heretické (ten striktne zakázal používať všetky pôvodné práce aj preklady náboženských spisov od heretikov).
- ¹⁴ Okres Třebíč, kraj Vysočina.
- ¹⁵ Lešno sa stalo centrom českých protestantov a tam fungovala aj tlačiareň s ďalšími tlačiarňami. Počas vypálenia mesta v roku 1656 však zhorela aj táto tlačiareň.
- ¹⁶ V tzv. *Amsterdamskom kancionáli* J. A. Komenského z roku 1659 je na s. 277 – 279 pieseň s podobným textom a s podobnou, čiastočne odlišnou melódiou s 37. slohami. Pieseň aj s notáciou je vytlačená pod č. B VIII. s nadpisom *Historia pádu z přelstění Satanova*. *Gen(esis)* 3; 1. verš má text: *Probud' se každý živý, patř, a nebud' lenivý, velikých k poznání věci chtivý*.
- ¹⁷ Nápev piesne *Probud' se v mysli věrný* s textom 1. verša *Pochvalmež Pana Boha za dobrodiní mnohá, jenž činí a v zlosti shovívá*, mohol Kleych (Klejch) prevziať zo spevníka Johanna Gottfrieda Eichhorna, ktorý bol preložený z nemčiny do češtiny pod názvom *Duchownj Zbranj Pokladůw věčných Pokogjk* slovenským evanjelickým farárom Michalom Lánim, vtedy exulantom v sliezskom Giebultówe (Gebhardsdorffe) a vydaný v Žitave u O. F. Hybnera v roku 1683 v 12° formáte, s. 347. *Knihopis* 2218, ďalšie vydania v rokoch 1718, 1744, 1780.

- ¹⁸ *Knihopis* č. 13 472 spresňuje v zátvorke s otáznikom meno tlačiara ako Jana Václava Šindlera a pridáva informáciu, že na ff. IVb sa nachádza text o tom, že pieseň sa spieva na všeobecnú sedliacku nôtu. „*Pohůnkové neb zapenboři*“, ktorí orali alebo siali, ju spievali: *Hau, hau, hau, chvaltež Pána Boha, wěrní robotníci*.
- ¹⁹ Výskyt som overila v zdedenom rodinnom kancionáli po babičke vo vydaní z roku 1912, Senica: J. Bežo, ako pieseň č. 846.
- ²⁰ Pozri Zoznam literatúry.
- ²¹ Do poznámky: Duraeus, Ján. *Deo Duce Decades Dvae*. V: Martin, SNK, sign. SD 2695/3.
- ²² KOMENSKÝ, J. A. *Duchovní písne*. Vyd. Antonín Škarka. Praha 1952, č. 108, s. 284, V. – XIII., 671.
- ²³ Jáhly sú olúpané zrno z prosa.
- ²⁴ Kyselo je pôstny odvar.
- ²⁵ Žufníček podobne ako kyselo bol názov pre pôstne odvary, polievky a kaše.
- ²⁶ *Knihopis* 17 631.
- ²⁷ Drobné potočné ryby – bohatý rybolov.

PRAMENE

Písne duchovní evangelistské. Knihopis č. 12 868 a iné vydania.

Pjsně jarnj. Wytisštěné w Žilíně, v Alžběty Dádanky. Léta 1. 6. 8. 3. 16°. 100 × 60 mm. Digitálna kópia. RMK II. 1 533, originálny exemplár pochádza z knižnice Juraja Ribayho, Čaplovič č. 2 537, *Knihopis* 12 950a, Rizner IV. 97.

Žalmové neb Zpěwowé swatého Dawida, prel. Od G. S. Z. (= Jiříka Strejce Zábřežského). V Kralicích, v tiskárně Českých bratří, 1587. *Knihopis* 17 528.

LITERATÚRA

BÁLENT, Boris C. *Banskobystrické púťové tlače*. Martin: Slovenská národná knižnica, 1947. s. 38. Uvádza zoznam 490 púťových tlačí. Nulový výskyt textov z *Jarných piesní* (ďalej len nulový výskyt).

BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte Písničku Hezkou. Kramářské Písne Minulých Dob*. Praha: Mladá fronta, 1983.

BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1970.

Capella Regia Musicalis – Kaple královská. Zost. V. K. Holan Rovenský. Praha 1693, s. 294 – 295. [online]. [cit: 2019-05-10]. Dostupné na: <https://books.google.cz/>

ČAPLOVIČ, Ján. *Bibliografija tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700. Diel 2*. Martin: Matica slovenská, 1984.

FAJTLOVÁ, Kateřina. *Problematika autorství duchovních písní v kancionálech 16. a 17. století. Blahoslavův Rejstřík a jeho pokračovatelé*. Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2016, č. 370 *Probuď se*, pôvodný autor Jiří Štyrsa. 1. vydanie Br 1541, MHB 615 [online]. [cit.2019-05-10]. Dostupné na: https://is.muni.cz/th/b0quor/disertace_76gr.pdf

FÚROVÁ, Mirka. Bible kralická a její tiskaři. In: *Český bratr*, 2013, č. 4. [online]. [cit. 2019-06-24]. Dostupné na: www.ceskybratr.cz/archives/3507

HOSTINSKÝ, Otakar. *36 nářevů světských písní českého lidu z XVI. století*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 30, č. 31, nototlač k piesni *Stuoj, formánku, nehýbaj*.

Hymnorum Thesaurus Bohemicus [online]. Dostupné na: www.clavmon.cz/htb/

KEŘKOVSKÁ, Marta [rpk.]. *Titulní listy a ilustrace Bible kralické šestidílné*. Bakalářská práce. Vedúci práce Jan Royt, Univerzita Karlova v Praze, Katolícká teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Praha 2011, 119 s.

- Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce VIII. století.* Red. František Horák. Díl II. tisky z let 1501 – 1800. Část IX. Praha: Academia, 1967. Dostupné na: www.knihopis.cz
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Duchovní písně.* Zost. A. Škarka. Praha: Vyšehrad, 1952.
- KOPECKÝ, Milan. *Kapka rosy tekoucí. Malý výběr z barokní poezie.* 2. vyd. Brno: Blok, 1969.
- KOUBA, Jan. *Slovník staročeských hymnografiů.* Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Kabinet hudební historie, 2017. Nulový výskyt. ISBN 978-8088081-13-5.
- MALURA, Jan. *Písně pobělohorských exulantů 1670 – 1750.* Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1836-6.
- MAŇKO-MATYSIAK, Anna. *Sliezske kancionále raného novoveku. Schlesische Gesangbücher 1525 – 1741.* Wrocław 2006. In: *Jahrbuch für Liturgik*, 2006. [online]. Dostupné na: <http://www.gesangbuch.org>
- MINÁRIK, Jozef. *Baroková literatúra svetová, česká, slovenská.* Bratislava: SPN, 1984.
- MIŠIANIK, Ján. Reedície českých diel na Slovensku v 17. storočí. In: *Slovenská literatúra: revue pre literárnu vedu*, 1961, roč. 8, č. 1, s. 130 – 131. Bratislava: Slovak Academic Press, 1961.
- NĚMEČEK, Jan. *Zpěvy XVII. a VXIII. století.* Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. Nulový výskyt.
- PODLAHA, Antonín. Rukopisní sborník Evermoda Jiřího Košetického In: *Sborník historického kroužku*, 1902, roč. 3, č. 2, s. 106 – 100.
- PUMPRLA, Václav. *Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16. – 18. století.* Praha: Kabinet pro klasická studia, Fú AV ČR, 2010. ISBN 978-80-254-7790-8.
- RIZNER, Ludovít Vladimír. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel 4: P – R.* Martin: Matica slovenská, 1932, s. 97. 8°. 12 n. l. MNM (Maďarské Národné múzeum). MSSp (Muzeálna slovenská spoločnosť).
- SEHNAL, Jiří. Nápěvy světských písní kramářských v 17. a 18. století. In: *Acta Universitatis Palackianae VI*, 1963, s. 275 – 286.
- SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni. Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu.* Hradec Králové: Kruh, 1991. ISBN 8070316241. Nulový výskyt.
- Slovenský biografický slovník. V. zv. R – Š.* Martin: Matica Slovenská, 1992, s. 83 – 84.
- SMETANA, Robert a Bedřich VÁCLAVEK. *České písně kramářské.* Praha: Svoboda, 1949.
- ŠKARPOVÁ, Marie. *Šteyerův Kancionál český – návrh českého hymnografického kánonu.* Vedúca práce Michaela Soleiman pour Hashemi. Dizertačná práca. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2006, č. 669 *Probud'se*, s. 804 aj s notáciou [online]. [cit. 2019-05-10]. Dostupné na: <https://is.muni.cz/th/g8azu/>
- TICHÁ, Zdeňka. *Adam Václav Michna z Otradovic. Vydáno k 300. výročí úmrtí A. V. Michny z Otradovic (asi 1600 – 1676).* Praha: Melantrich, 1976. Nulový výskyt.
- Verše bolesti, posměchu i vzdoru. Z časové poesie lidové a pololidové 17. a 18. století.* Vyd. a úvod Zdeňka Tichá. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1958. Nulový výskyt.
- VOIT, Petr. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I. severinsko-kosořská dynastie 1488 – 1557.* Praha: KLP, 2013, s. 128, 129. ISBN 978-80-86791-98-2.
- VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy I., II.* Praha: Libri, 2007 – 2008 [online]. Dostupné na: encyklopedieknihy.cz